

фесійної діяльності вчителів, а засвоєння ними необхідних знань формує базу цієї діяльності. Таким чином, створюються умови для розвитку особистості вчителя в напрямі, що відповідає його внутрішнім прагненням до самоактуалізації та самореалізації.

Література

1. Бібік Н.М. Профільна школа як стратегія рівного доступу учнівської молоді до якісної освіти / Н.М. Бібік // Стратегія управління закладами освіти в умовах реформування інформаційного суспільства : матеріали III міжнарод. наук.-практ. конф. (22–24 квітня 2004 р., м. Миколаїв). – Київ ; Миколаїв, 2004. – С. 13–17.
2. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформ. зб. Міністерства освіти і науки України. – 2003. – № 24. – С. 3–15.
3. Остапчук О. Проектування педагогічних систем профільної освіти / О. Остапчук // Профільне навчання: Теорія і практика : зб. наук. праць за матеріалами методолог. семінару АПН України. – К. : Пед. преса, 2006. – С. 134–138.
4. Савченко О. Новий етап шкільної освіти і підготовка майбутнього вчителя / О. Савченко // Шлях освіти. – 2003. – № 3. – С. 3–15.

КУТИК О.М.

РІВЕНЬ ЗАДОВОЛЕННЯ ОСВІТНИХ ПОТРЕБ УЧНІВ ЯК ОДИН ІЗ КРИТЕРІЇВ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

На сучасному етапі розвитку України помітно зростає роль якості освіти як важливого чинника економічного й соціального прогресу суспільства, розвитку творчого потенціалу людини. Перед вітчизняною системою освіти постає завдання досягнення нової її якості. Незважаючи на значну кількість публікацій та цілий ряд проведених науково-практичних конференцій найрізноманітнішого рівня, поняття “якість освіти” науковці тлумачать по-різному.

Розрізняють два основних підходи до визначення сутності якості освіти: нормований – розглядається з точки зору *потреб* та досягнення певних норм, стандартів, цілей, що нормативно затверджені відповідними документами (М. Поташник, В. Кальней, Н. Селезньова та ін); управлінський – подає цю категорію з позиції сучасної теорії й практики управління якістю та визначає “якість освіти” як сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу, які надають їм здатність задовольняти *освітні потреби* споживачів освітніх послуг” (Т. Лукіна) [9, с. 10]. Спільним в обох підходах є розгляд якості освіти як рівня задоволення освітніх потреб.

Оцінювання якості освіти є досить актуальною темою сьогодення. Їй присвячені праці Г. Єльнікової, Т. Лукіної, Є. Смірної, В. Соболева, С. Степанова, Ю. Тряпціна, С. Шишова та багатьох інших. Водночас необхідно констатувати факт відсутності єдності думки стосовно системи критеріїв та показників оцінювання якості освіти на інституційному рівні. За таких умов зростає значення розробки методологічних основ, методик дослідження та оцінювання як внутрішніх, так і зовнішніх компонентів якості освіти. Так, внутрішніми компонентами є іманентні характеристики шкільної освіти: якість основних умов, якість реалізації та якість результатів освітнього процесу. Під зовнішніми компонентами якості освіти слід ро-

зуміти відповідність внутрішніх компонентів потребам держави, запитам учнів, їхніх батьків, певних соціальних груп.

Останнім часом науковці почали активно включати до системи критеріїв якості освіти такі критерії, що відображають стан її зовнішнього компонента. Прикладами цього є дослідження Т. Лукіної, М. Поташника, В. Ястребової. Так, Т. Лукіна виокремлює характеристики зовнішніх компонентів якості освіти [9, с. 27]. М. Поташник пропонує ввести як один із критеріїв якості освіти імідж навчального закладу [4, с. 46], а В. Ястребова у своїй роботі “Соціально-педагогічні засади управлінської діяльності директора школи сільської місцевості” – задоволення освітніх потреб соціуму [17, с. 211–214].

І хоча показник задоволення освітніх потреб учнів не можна розглядати як критерій оцінювання шкільної ситуації з позиції “добре-погано”, однак він дає змогу вивчити думку учасників освітнього процесу. Цей показник є досить важливим, оскільки допомагає виявити чинники, які впливають на результативність освітнього процесу, що, у свою чергу, дасть можливість підвищити ефективність управління якістю освіти.

Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності впровадження в систему критеріїв рівня задоволення освітніх потреб учнів та задоволення учнів різними сторонами освітнього процесу; визначенні особливостей проведення дослідження та аналізу отриманих результатів із зазначеного питання.

Перший крок у підвищенні якості освіти – впровадження системи моніторингових досліджень з метою виявлення сильних і слабких сторін, а також тенденцій розвитку системи освіти як на інституційному, так і на регіональному рівнях. Програма моніторингових досліджень має містити чітко визначені критерії якості освіти. У цьому випадку критерій якості освіти доцільно розуміти як мірило оцінки або судження про досягнуту якість освіти.

Розглядаючи якість як сукупність властивостей продукту, що зумовлюють його придатність задовольняти певні потреби, маємо здійснити розклад цих властивостей на складові першого, другого, третього рівнів тощо. Взаємозв’язок між якістю і складними та простими властивостями, які її визначають, подається у вигляді ієрархічної структури, на нижчому рівні якої знаходяться прості властивості. Однак, через неможливість відстежувати значну кількість простих властивостей якості освіти виникає необхідність у формулюванні інтегруючих критеріїв, які об’єднують декілька критеріїв в один. Інтегруючий критерій (надалі критерій-інтеграл) надає можливості формулювання судження щодо нашого задоволення стосовно сукупності певних ознак якості освіти. Саме таким критерієм-інтегралом виступає рівень задоволення освітніх потреб.

Розглядаючи питання вивчення рівня задоволення освітніх потреб учнів, слід звернутися до сутності самого поняття “потреби”. Філософський словник тлумачить його як стан суб’єкта, який зумовлений незадоволенням вимог організму, що потрібні його життєдіяльності та спрямовані на подолання цієї незадоволеності [15, с. 353]. В. Марчук розглядає їх як відсутність якогось блага [5, с. 123]. У своїх дослідженнях А. Маслоу та К. Обуховський виокремлюють 3-поміж інших потребу пізнання та зараховують її до потреб вищого рівня [5, с. 122; 10].

Наявність потреб супроводжується емоціями: спочатку, у міру її посилення, вони є негативними, а потім у разі її задоволення – позитивними. Суб'єктивно вони репрезентуються у вигляді емоційно забарвлених бажань, потягів, прагнень, що спонукають та мотивують людину до діяльності, а їх задоволення – у вигляді оцінних емоцій. Вони є соціалізованими, оскільки всі переломлюються через конкретний рівень культури, стосунки між людьми. Потреба в загальній освіті реалізується через соціальні відносини між тими чи іншими суб'єктами освітнього процесу.

Виходячи з цього, ми висунули гіпотезу, що основними факторами, які впливають на формування думки учнів щодо рівня задоволення їх освітніх потреб (y – результативний показник) є: рівень комфортності учнів під час навчально-виховного процесу (x_1 – перший факторний показник); рівень навчальних досягнень (x_2 – другий факторний показник); рівень мотивації учнів до навчання (x_3 – третій факторний показник).

Для перевірки гіпотези дослідниками проведено письмове анкетування учнів 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів Запорізької області щодо рівня задоволення їх освітніх потреб. Коло респондентів, яке становило близько 1 тис. учнів із 10% ЗНЗ регіону від загальної їх кількості, визначалося методом випадкової вибірки. Під час його формування враховано принцип пропорційного співвідношення закладів освіти у розрізі територіальних одиниць та типів освітніх установ, що надає право вважати вибірку репрезентативною. Опрацювання отриманих результатів відбувалося за допомогою методу кореляційно-регресійного аналізу.

Поле кореляції наочно вказує на існування прямого лінійного зв'язку між досліджуваними ознаками (рис. 1–3).

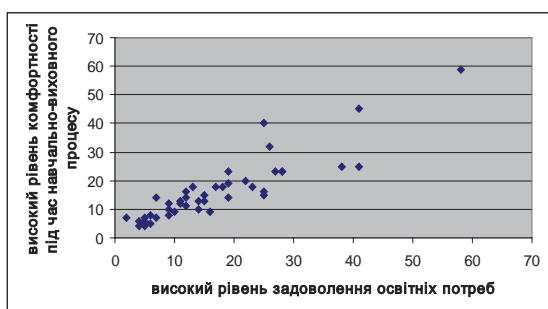

Рис. 1

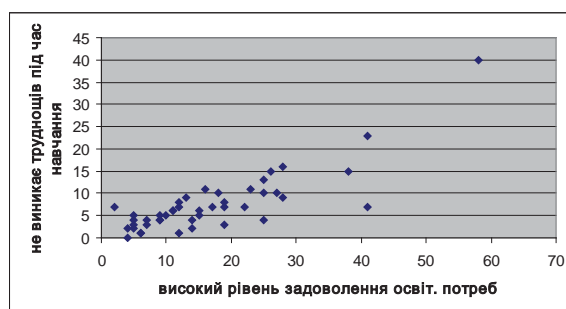

Рис. 2

Рис. 3

Для визначення рівня взаємозв'язку між ознаками за формулою Пірсона розраховані коефіцієнти кореляції:

$$\begin{aligned} r_{yx_1} &= 0,94; & r_{yx_3} &= 0,89; & r_{x_2x_3} &= 0,82. \\ r_{yx_2} &= 0,91; & r_{x_1x_2} &= 0,92; \end{aligned}$$

Отримані коефіцієнти свідчать про наявність щільного зв'язку. Вони є значущими, що підтверджується шляхом зіставлення отриманих результатів із таблицею критичних значень коефіцієнтів кореляції r -Пірсона (при $P = 0,01$) [11, с. 363–364].

Множинний коефіцієнт кореляції (який визначив щільність зв'язку між результативною ознакою – y та сукупністю факторних ознак – x_1, x_2, x_3) становить 0,93. Таким чином, зміна ряду даних рівня задоволення освітніх потреб учнів на 85% пояснюється зміною рядів цих факторних ознак.

Аналітичні моделі зв'язків – рівняння регресії – мають такий вигляд:

1) $y = 0,77 + 0,97x_1$, де E_x (коефіцієнт еластичності) дорівнює 0,95 (із зміною кількості тих, хто комфортно себе почуває під час навчального процесу, на 1% кількість тих, хто має високий рівень задоволення освітніх потреб, зміниться на 0,95%);

2) $y = 3,7 + 1,55x_2$, де E_x дорівнює 0,77 (із зміною кількості тих, хто має достатній та високий рівні навчальних досягнень, на 1% кількість тих, хто має високий рівень задоволення освітніх потреб, зміниться на 0,77%);

3) $y = 2,11 + 0,84x_3$, де E_x дорівнює 0,87 (із зміною кількості тих, хто має високий рівень мотивації до навчання, на 1% кількість тих, хто має високий рівень задоволення освітніх потреб, зміниться на 0,87%).

Розрахунок коефіцієнта еластичності здійснювався за формулою:

$$E_x = b \times \frac{\bar{x}}{y},$$

де b – коефіцієнт регресії [14, с. 151].

Виходячи із вищезазначеного, ми робимо висновок про наявність лінійної залежності між рівнем задоволення освітніх потреб учнів як результативним показником і рівнем комфортності дітей у школі під час навчально-виховного процесу, рівнем мотивації учнів до навчання та рівнем безпосередніх навчальних результатів школярів як факторних показників. Це дає нам право використовувати зазначений критерій як критерій-інтеграл. Крім того, рівень задоволення освітніх потреб учнів, як зовнішній компонент якості освіти, має тісний взаємозв'язок з внутрішніми компонентами якості освіти: якістю умов (рівнем мотивації), якістю процесу (рівнем комфортності учнів під час навчально-виховного процесу) та якістю результату (рівнем навчальних досягнень учнів).

Рівень задоволення освітніх потреб учнів є досить значущим критерієм якості освіти у світлі особистісно орієнтованої моделі навчання. Позиція суб'єкта полягає в тому, що людина не тільки реагує на зовнішній вплив навколишнього світу, а й свідомо контролює, регулює, змінює цей вплив та власну поведінку. Суб'єктна позиція передбачає свідоме ставлення до того,

що відбувається в школі, рівень особистого впливу на ці процеси. Усвідомлення людиною власного ставлення до того, що відбувається, одночасно є і суб'єктивною (активною) позицією, і суб'єктивною характеристикою (думкою самої людини). До цієї думки входять суб'єктивна оцінка того, що відбувається, переживання явища або події (емоційне самопочуття), сприйняття відносин між людьми під час певних подій (психологічний клімат). Оскільки освітній процес будується здебільшого дорослими для дітей, то важливим показником ефективності діяльності загальноосвітніх навчальних закладів є суб'єктивна думка дітей. Тому іншим критерієм-інтегралом може виступати рівень задоволення учасників освітнього процесу різними його сторонами.

Освітній процес – це велика і складна система. Проводячи аналіз праць представників теоретичної педагогіки, російські дослідники Н. Калініна і М. Лук'янова виділили діяльнісну, організаційну, адміністративну (управлінську) і соціально-психологічну сторони педагогічного процесу [6, с. 7].

Отже, як основні характеристики діяльнісної сторони освітнього процесу виділяють: визначення й усвідомлення цілей навчання; відповідність змісту освіти потребам учнів, можливість реального вибору змісту навчання; відповідність форм і методів навчання можливостям і потребам учасників освітнього процесу. Організація взаємодії учня та вчителя в навчально-виховному процесі полягає в можливості школяра виявляти ініціативу, самостійність, активність; а також у розвивальній функції контролю й оцінювання результатів навчання. Організація освітнього процесу пов'язана зі створенням освітнього середовища – сприятливих умов для розвитку особистості учнів: відповідність матеріально-технічної бази цілям і завданням освітнього процесу; відповідність організації навчально-виховного процесу цілям розвитку особистості; зручність організації процесу навчання для його учасників (режим занять, розклад); реалізація в освітньому процесі рекреаційних потреб учасників (потреба у відпочинку, відновленні сил). Управління освітнім процесом полягає в аналізі освітнього процесу; колегіальному вибудовуванні моделі освітнього процесу; наданні прав і особистої відповідальності кожному учасникові у прийнятті управлінських рішень; можливості оперативно обмінюватися інформацією; творчій співпраці; оптимальності взаємодії управлінців з учасниками освітнього процесу; делегуванні повноважень усім учасникам освітнього процесу і гнучкому, демократичному стилі керівництва. У розрізі соціально-психологічної сторони освітнього процесу розглядається настрій (психологічний клімат) колективу, в якому на емоційному рівні відображаються особисті і ділові взаємини всіх його членів (учень – вчитель – адміністрація – батьки).

Показниками рівня задоволення учасників освітнього процесу його сторонами можуть виступати: фізичне самопочуття школярів у процесі навчання, відчуття емоційного благополуччя, комфортності і безпеки, мотиваційні аспекти в освітньому процесі (позитивний настрій дітей на шкільні відносини, діяльність, спілкування, бажання бути активним) тощо [6, с. 10–18].

Досить часто педагог, намагаючись досягти якомога вищого результату своїх учнів у навчанні, не замислюється над тим, як почуває себе учень

під час навчання. Стурбованість викликають загальні статистичні результати щодо рівня комфортності учнів під час навчально-виховного процесу, отримані під час вищезазначеного дослідження. Майже кожна друга-третья опитана дитина зазначає, що почуває себе в школі частково або повністю некомфортно. Коливання результатів залежить від типу школи та місця її розташування. Найвищим цей показник є в школах нового типу, розташованих у містах, – 49,52%, найнижчим – у загальноосвітніх школах, розташованих у сільській місцевості, – 37,91%. А у світлі доведеної наявності взаємозв'язку між рівнем комфортності учнів під час навчально-виховного процесу та результатами навчальної діяльності (коефіцієнт кореляції – 0,92) не викликає сумніву значущість введення до критеріїв якості освіти рівня задоволення учасників освітнього процесу різними його сторонами.

Головною особливістю дослідження рівня задоволення освітніх потреб учнів або рівня задоволення різними сторонами освітнього процесу є той факт, що дослідник стикається із суб'єктивною думкою учасників навчально-виховного процесу. А суб'єктивна думка, відповідно, вивчається суб'єктивними методами – методами опитування, специфіка яких полягає в отриманні інформації на основі спілкування (анкетування, інтерв'ю, бесіда). Цей метод педагогічного діагностування, який багато разів апробований на практиці, при кваліфікованій розробці діагностуючих матеріалів дає можливість виявити латентні характеристики не тільки респондентів, а й процесу навчання в цілому.

Під час проведення моніторингу зазначених вище критеріїв є доцільним використовувати метод групового анкетного опитування. До його переваг належать: простота організації проведення, високий відсоток повернення заповнених анкет, неможливість заповнення анкет особами, яким вона не була призначена, збереження респондентами анонімності при опитуванні. Водночас цьому методу властиві і недоліки: зниження достовірності відповідей групи респондентів, пов'язане з “офіційними” умовами опитування. Саме врахування сильних та слабких сторін цього різновиду анкетного опитування забезпечує одержання якісної інформації за досить невеликі строки і силами невеликої кількості анкетерів. Опрацювання даних за допомогою математичних методів дає змогу об'єктивізувати отримані дані [13, с. 383].

Другою особливістю є необхідність досягнення об'єктивності результатів анкетування – відвертості респондентів під час опиту. Якщо відповіді учасників анкетування ситуативні, то отримані дані не можна використовувати або принаймні слід враховувати міру їх достовірності.

Коли виникає необхідність оцінити властивості освітнього процесу в цілому, не можна покладатися на прямі запитання, навіть якщо їх кількість велика і вони різнопланові. У цьому випадку достить складно розробити об'єктивні критерії достовірності результатів анкетування. Щоб бути впевненими в достовірності результатів, вдаються до одного з декількох варіантів. По-перше, в анкету включаються контрольні запитання, певний варіант відповіді на які може бути свідомо визнаний нещирим, що видає відсутність відвертості респондента. По-друге, використовують кореляційний

метод. Він полягає в тому, що в різних частинах анкети обирають два взаємопов'язаних питання, відповіді на які мають узгоджуватися одна з одною. Потім проводиться статистичне опрацювання думок респондентів з метою визначення коефіцієнта кореляції. По-третє, застосовують метод відсоткової різниці позитивних і негативних показників [12].

Під час моніторингових досліджень рівня задоволення учнів різними сторонами освітнього процесу можливе не лише самостійна розробка діагностуючих матеріалів з урахуванням власних потреб щодо тієї чи іншої інформації, а й використання вже напрацьованих матеріалів. Так, російський дослідник А. Бахмутський пропонує визначати рівень комфортності перебування та навчання в школі за допомогою тесту шкільної тривожності Б. Філліпса, який спрямований на вивчення рівня та характеру тривожності в дітей молодшого й середнього шкільного віку [2, с. 133]. Він складається з 58 запитань, які діагностують загальну тривожність у школі, переживання соціального стресу, фрустрацію потреби в досягненні успіху, страх самовираження, страх ситуації перевірки знань, страх невідповідності очікуванням оточення, знижений фізіологічний опір стресу, страх у стосунках з учителем. Звіти за результатами анкетування формуються в узагальненому вигляді як за класами, так і диференційовано за окремими факторами. Також можуть бути використані вже розроблені діагностичні матеріали (наприклад: анкети Н. Калініної та М. Лук'янової [6, с. 29–36], А. Андрєєва [7, с. 106–107] та інших [8; 16]).

Третя особливість – необхідність урахування вікових особливостей учнів. Процес дослідження та діагностичний інструментарій має різнитися для груп молодших, середніх та старших школярів. До дослідження не обов'язково залучати всіх до одного учнів, які навчаються в загальноосвітньому закладі. Для цього необхідно відібрати представників усіх вікових груп. Вибірка має бути репрезентативною: до неї мають увійти представники всіх класів, що існують у закладі, всіх соціальних груп (різних рівнів життя сім'ї, освітніх рівнів батьків тощо). Достовірність відомостей буде тим вищою, чим більшим є відсоток учнів, задіяних в опитуванні. На думку авторів, мінімальний поріг не повинен бути нижчим за 30%. Зрізи доцільно робити щороку.

Водночас слід зазначити, що обробка результатів дослідження має проводитися з використанням статистико-математических методів аналізу. Так, виявленню чинників, які впливають на рівень задоволення освітніх потреб учнів, допоможе проведення кореляційно-регресивного аналізу (встановлення взаємозв'язків), а прогнозуванню ситуації у майбутньому – застосування аналізу динамічних рядів даних (виявлення тенденції) [1; 3; 14].

З метою отримання об'єктивної картини динаміки змін рівня задоволення освітніх потреб учнів або рівня задоволення учнів різними сторонами освітнього процесу необхідно, щоб одні й ті самі учасники опитування неодноразово висловлювали свою думку на різних етапах навчання (у початковій, середній, старшій школі). Саме такий режим діагностики дасть змогу побачити результати діяльності навчального закладу та його здатність задовольняти потреби, запити й інтереси учнів, своєчасно реагувати на негативні фактори впливу на ситуацію та відстежувати ефективність управлінських рішень і дій колективу щодо їх усунення.

Висновки. Виходячи з вищесказаного, ми дійшли таких висновків:

- встановлена тісна лінійна залежність між рівнем задоволення освітніх потреб учнів, рівнями їх мотивації і психологічного комфорту перебування в навчальному закладі, а також рівнем успішності дає підстави адміністрації шкіл використовувати як один із критеріїв-інтегралів результативності діяльності навчального закладу або рівень задоволення освітніх потреб, або рівень задоволення різними сторонами освітнього процесу його учасників;
- оскільки рівень задоволення освітніх потреб учнів має суб'єктивний характер, його вивчення є можливим за допомогою суб'єктивних методик, а обробка отриманих даних має проводитися з використанням статистичних методів, що дасть змогу об'єктизувати отримані результати;
- вивчення рівня задоволення освітніх потреб учнів або рівня їх задоволення різними сторонами освітнього процесу має проводитися серед школярів різних вікових груп, а вибірка опитування повинна мати репрезентативний характер;
- вивчення рівня задоволення освітніх потреб учнів може мати як одноразовий характер, так і здійснюватися на постійній основі тривалий час (з відстеженням динаміки змін отриманих результатів, що дасть змогу своєчасно здійснювати корекцію навчально-виховного процесу).

Література

1. Анастаси А. Психологическое тестирование : пер. с англ. : в 2 кн. / А. Анастаси. – М. : Педагогика, 1982. – Кн. 1. – 316 с.
2. Бахмутский А.Е. Мониторинг школьного образования: проблемы и решения / А.Е. Бахмутский. – СПб. : КАРО, 2007. – 176 с.
3. Гласс Д. Статистические методы в педагогике и психологии / Д. Гласс ; [пер. с англ. под общ. ред. Ю.П. Адлера]. – М. : Прогресс, 1976. – 495 с.
4. Иванова Н.Г. Методика диагностики качества образовательной деятельности в учреждениях системы общего образования (социологический аспект) / Н.Г. Иванова // Педагогическая диагностика. – 2004 – № 1. – С. 42–59.
5. Каверин С.Б. О психологической классификации потребностей / С.Б. Каверин // Вопросы психологии. – 1987. – № 5. – С. 121–129.
6. Калинина Н.В. Психолого-педагогические показатели результативности образовательного процесса / Н.В. Калинина, М.И. Лукьянова // Педагогическая диагностика. – 2004. – № 1. – С. 7–36.
7. Класному керівнику: як оцінити ефективність виховної роботи / [упоряд. : Л. Шелестова, Н. Чиренко]. – К. : Шк. світ, 2020. – 120 с.
8. Лепнева О. Диалогово-диагностическая методика “Я в школе” / О. Лепнева, Е. Тимошко // Воспитательная работа в школе. – 2009. – № 4. – С. 113–116.
9. Лукіна Т. Мониторинг якості освіти: теорія і практика / Т. Лукіна. – К. : Шкіль. світ, 2006. – 128 с.
10. Маслоу А. Мотивация и личность [Электронный ресурс] / А. Маслоу // Познай себя. – Режим доступа: <http://poznaisemya.com/psylib/books/masla01/index.htm>.
11. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учеб. пособ. / А.Д. Наследов. – СПб. : Речь, 2004. – 392 с.
12. Сафонцев С.А. Обеспечение объективности результатов педагогического анкетирования / С.А. Сафонцев // Педагогическая диагностика. – 2003. – № 1. – С. 77–83.
13. Соціологія : навч. посіб. / [за ред. С.О. Макєєва]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Знання : КОО, 2003. – 455 с.
14. Тарасенко І.О. Статистика : навч. посіб. / І.О. Тарасенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 344 с.
15. Философский словарь / [под ред. И.Т. Фролова]. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
16. Фомичева А. “Я могу учиться лучше, если...” – восприятие учащимися их возможностей и ограничений в учебной деятельности / А. Фомичева // Воспитательная работа в школе. – 2009. – № 8. – С. 107–110.
17. Ястребова В.Я. Соціально-педагогічні засади управлінської діяльності директора школи сільської місцевості / В.Я. Ястребова. – Запоріжжя : Видавництво Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, 2007. – 348 с.